

Міністерство освіти і науки України
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

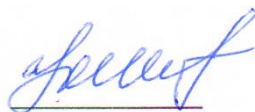
ШЕВЧЕНКО ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 378.091.212:373.3 (043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КРОС-КУЛЬТУРНОМУ
ПРОСТОРИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант доктор педагогічних наук, професор
Москальова Людмила Юріївна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
провідний науковий співробітник відділу
психології праці;

доктор педагогічних наук, професор
Роганова Марина Вікторівна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної
освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Тюріна Тамара Георгіївна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Інституту гуманітарних та соціальних наук

Захист відбудеться «9» грудня 2020 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, Президія Національної академії педагогічних наук України, конференц-зала (1 поверх).

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті СНУ ім. В. Даля <https://snu.edu.ua> та у Науковій бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за адресою: 93400, м. Сєверодонецьк, вул. Наукова, 41, (2 поверх).

Автореферат розіслано 07 листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Сідаш

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації соціально-економічних і духовно-культурних перетворень значно сприяють підвищенню ролі освіти й культури в сучасному суспільстві, відродженню духовності. Людство починає усвідомлювати значущість духовно-моральних цінностей освітньої системи ХХІ століття, яке є, по суті, епохою духовності, епохою Людини.

На важливості виховної роботи зі студентами закладів вищої освіти наголошується в українських законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема в Законах України «Про освіту» (2017 р.) та «Про вищу освіту» (2014 р.), у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепції національного виховання студентської молоді (2009 р.), у Стратегії національно-патріотичного виховання (2019 р.) тощо, де значущим визнається «впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання, які виходять з традицій українського державотворення», а також акцентується на одній із найважливіших потреб – «розвиткові духовності й моральності в суспільстві». Це актуалізує необхідність посилення уваги до виховання студентської молоді, а передусім до тих, хто обрав професію вчителя й у майбутньому планує гідно навчати й виховувати нові покоління.

Загальні положення щодо вдосконалення професійної готовності вчителів висвітлено й обґрунтовано в міжнародно-правових актах з питань розвитку освіти в умовах глобалізації та європейської інтеграції (Рекомендації МОП/ЮНЕСКО щодо становища вчителів (Париж, 05.10.1966 р.); Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод (Париж, 1974 р.); Рекомендація про розвиток освіти дорослих (Париж, 1976 р.); Рекомендації МОТ/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (Париж, 11.11.1977 р.); Резолюція № 1 «Про нові завдання вчителів та їх підготовку» (Постійна конференція європейських міністрів освіти) (Гельсінкі, 5-7.05.1987 р.); Рекомендація № R(88)7 «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (Комітет Міністрів Ради Європи, 18.04.1988 р.); Рекомендація 1123 «Про практичну допомогу в питаннях освіти в Центральній і Східній Європі» (Парламентська асамблея Ради Європи, 1990 р.); Всесвітня програма дій у сфері освіти з прав людини та демократії (Монреаль, 1993 р.); Декларація про вищу освіту для ХХІ століття (Париж, 5–9.10.1998 р.); Рекомендація 1501 «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей» (Парламентська асамблея Ради Європи, 2001 р.). У цих документах актуалізовано питання щодо важливості процесу виховання, на якому базується розвиток кожної людини в будь-якій країні, хоча виховна ситуація може відрізнятися за культурними, релігійними ознаками, способами життя тощо.

Найбільш вагомою умовою безпеки суспільства є наявність і збереження системи культурних і духовних цінностей, що становлять ціннісний зміст людського буття. Саме вчитель, розкриваючи перед учнями розмаїття крос-культурного простору, забезпечує відтворення і трансляцію духовних цінностей у суспільстві, здійснює духовний зв'язок між поколіннями, збагачує духовний досвід людства. У руках майбутніх учителів майбутнє всієї планети – формування нової людини з аксіологічно зорієнтованим гуманістичним мисленням. Фундаментальні роботи вчених у галузі теорії виховання доводять, що від сукупності духовних цінностей залежить культурний код народу (Ю. Чеботарьов), а полікультурна освіта і виховання сприяють розширенню горизонтів освітньої діяльності, культивують цінності любові, терпіння, добра для досягнення взаєморозуміння з представниками інших етнічних, конфесійних, мовних, культурних спільнот (О. Глузман, О. Гукаленко, В. Кремень, Л. Мацько, Г. Онкович, О. Семенов та ін.). Особливістю крос-культурного простору є не тільки його багатонаціональність і плюрилінгвізм, а й взаємодія, взаємоперехрещення й взаємопроникнення культурних видів діяльності в різних сферах життя соціуму.

Спираючись на позиції класиків (Г. Ващенко, В. Зеньківський, М. Пирогов, С. Русова, К. Ушинський та ін.), сучасних дослідників (І. Бех, А. Євтюк, В. Жуковський, С. Кримський, Е. Помиткін, М. Роганова, Т. Тюріна, Г. Шевченко та ін.), твердимо, що духовно-моральне виховання особистості сучасного українця має здійснюватися на засадах суспільних цінностей України. Це виховання покликане сприяти формуванню певної життєвої позиції, адже воно спрямоване на збереження звичаїв, традицій, етичних виховних ідеалів, спільних правил і норм життя, в основі яких – абсолютні вічні цінності: віра, надія, любов, доброта, сумління, правда, чесність, справедливість, гідність, щирість, милосердя, досконалість, краса, свобода, терпимість, прощення, великодушність, життєлюбство, благородство, мудрість. Сьогодні загальновизнано: духовно-моральна система цінностей – неодмінний складник національної культури, саме той фундамент, який забезпечує історичну єдність поколінь і який має посісти гідне місце в системі національної освіти.

Формування духовного потенціалу людини слід розпочинати з раннього дитинства, коли закладаються основи фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я. Від того, яким дитина побачить і сприйме світ, як вона розкриється цьому світові на перших етапах свого розвитку, залежить її духовне зростання. Тому в цей період особливо важливо створити сприятливі умови для всебічного розвитку учнів, про що йдеться в Державному стандарті початкової освіти (2019 р.).

Сучасній школі необхідний ініціативний учитель, спроможний виконувати на науковій основі творчі завдання в різноманітних педагогічних ситуаціях, що виникають у крос-культурному просторі й не мають заздалегідь визначеного рішення. Вочевидь, виконати такі вимоги може лише педагог з високим рівнем професійного розвитку, здатний до саморозвитку, самореалізації. Отже, готовність студентів закладів вищої освіти до духовно-

морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі повинна бути спрямована на розв'язання однієї з найактуальніших проблем сучасності. Ця проблема – виховання учнів через духовне наставництво, духовну взаємодію суб'єктів освітнього процесу (батьків, дітей, учителів), що сприятиме гармонізації станів дитини, формуванню її внутрішнього світу. У зв'язку з цим постає надзвичайно важливе завдання – удосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. Зауважимо, що деякі сучасні дослідники (Т. Бабаєва, М. Боритко, І. Колесникова, М. Корепанова, М. Крулехт, В. Петровський, З. Маркоцкі, Б. Комаровська та ін.) твердять про можливість саморозвитку особистості тільки у взаємодії з педагогом, готовим до саморозвитку й самозміни. Однак здебільшого майбутні вчителі не завжди здатні до постійного самовдосконалення, що пояснюється, на нашу думку, відведенням студентам пасивної ролі у сфері професійної підготовки.

Проблему виховання духовних цінностей висвітлено у працях І. Беха, О. Олексюк, Е. Помиткіна, О. Семашко, Б. Нагорного, М. Роганової, Д. Чернилевського, Г. Шевченко, В. Яковенко та ін. Теоретико-методологічні засади виховання полікультурних цінностей розкрито в роботах В. Андрущенко, М. Євтуха, Р. Девлетова, В. Кременя, Т. Петракової та ін.

Ідеї підготовки вчителя-гуманіста висвітлено в дослідженнях сучасних учених, зокрема І. Беха, Є. Бондаревської, М. Боришевського, І. Зязюна, А. Капської, О. Олексюк, Г. Сагач, О. Сухомлинської, Т. Тюріної та ін. Окремі аспекти проблеми людини та її духовних цінностей відображено в дисертаціях (Д. Балдинюк, О. Барішнікова, В. Вексельман, Г. Гуменюк, І. Гущина, О. Зубарева, В. Калінін, Л. Міллер, Ж. Міцкевич, Г. Хруслов та ін.). Проблеми виховних аспектів освіти, культурологічних засад освітнього процесу, духовно-моральних основ виховання дітей молодшого шкільного віку порушено в роботах таких дослідників, як О. Кононко, Н. Химич, С. Бакуліна, В. Киричок, В. Клименко, К. Чорна, Г. Грінченко, Т. Гришенкова та ін.

Актуальність означеної проблеми дослідження, педагогічні спостереження у сфері вищої педагогічної освіти в Україні супроводжуються низкою **суперечностей** між:

- потребою суспільства в структурованій готовності вчителів до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку в крос-культурному просторі й недостатньо розробленою й методологічно обґрунтованою системою вдосконалення цього виду готовності у студентської молоді;

- випереджувальними практичними потребами початкової школи у вчителях, здатних до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку в крос-культурному просторі, і помітним відставанням наукових розробок щодо принципів, змісту, форм і методів удосконалення готовності студентів до цього виду діяльності;

- новими вимогами до рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання складних питань у духовно-моральній сфері й недостатністю інформаційної та методичної забезпеченості виховного процесу в закладах вищої освіти;

– потребою системи педагогічної освіти в теоретико-методичному, технологічному забезпеченні процесу вдосконалення готовності вчителів до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку й недостатньою розробленістю цих питань у сучасній теорії й методиці виховання.

Попри посилення інтересу до полікультурності нових досягнень сучасної гуманітарної науки про людину як найвищу духовну цінність, проблема готовності майбутніх фахівців усе ще залишається недостатньо вивченою та недостатньо технологічно розробленою. Актуальність визначеної проблеми й об'єктивна потреба суспільства і педагогічної науки в її методологічному, теоретичному й практичному розробленні зумовили вибір теми дослідження – **«Теоретико-методичні засади готовності студентів вищих навчальних закладів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми «Теоретичні та практичні аспекти формування загальнолюдських цінностей особистості у взаємодії з соціумом» (реєстраційний номер 0118U004190) науково-дослідної роботи кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України (від 30 квітня 2015 року, протокол № 5) і рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (від 23 червня 2015 року, протокол № 5) та узгоджено на засіданні Вченої ради Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (від 14 вересня 2016 року наказ № 101/37-06).

Мета дослідження полягає в розробленні концепції та створенні на її засадах педагогічної системи, спрямованої на вдосконалення готовності студентів спеціальності 013 Початкова освіта до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження на основі теоретико-методологічного аналізу філософських, психолого-педагогічних, соціологічних праць з проблеми готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів;

– з'ясувати сутність і структуру готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі;

– окреслити концептуальні засади проблеми вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі;

– визначити критеріальну базу дослідження вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі;

– побудувати й обґрунтувати модель процесу вдосконалення готовності

студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі та визначити психолого-педагогічні умови її ефективного функціонування;

– розробити науково-методичне забезпечення та спроєктувати організацію процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів;

– експериментально перевірити ефективність упровадження розробленої моделі процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Об'єкт дослідження – процес удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі як явище в системі педагогічної підготовки.

Предмет дослідження – теоретичні засади та виховна практика вдосконалення готовності студентів спеціальності 013 Початкова освіта закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Концепція дослідження визначається важливістю вдосконалення готовності майбутнього вчителя початкових класів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі як пріоритетного складника цілісного процесу вищої освіти. У міжкультурних дослідженнях увага зосереджується на способах життя різних суспільств, водночас спостерігаються тенденції до послаблення уваги щодо етнічних чинників і посилення – до процесів, що відображають якісні зміни в розвитку особистості. І якщо раніше значну увагу вчені приділяли культурі різних етнічних груп, що змінюють природу для життя свого народу, то нині зростає інтерес до процесів мислення та природи самої людини як носія певної моральної культури, духовної ідентичності. Занурення в структуру готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі дало змогу застосувати в дослідженні як загальнонаукові (системний, інформаційний), так і конкретно наукові підходи (компетентнісний, діяльнісний, культурологічний). Складність проблеми готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей початкової школи в крос-культурному просторі зумовила розроблення праксео-динамічного підходу, який дав змогу створити дослідницьку програму, що відкриває нові горизонти в пізнанні й перетворенні особистості. Цей підхід у дослідженні розвивається двома шляхами – через вивчення діяльності (зокрема, її ефективності) та через вивчення змін, що відбуваються в стані готовності майбутніх учителів, на який впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. З огляду на те, що педагогічна праксеологія має певні теоретичні напрацювання, практичні рекомендації, праксео-динамічний підхід до вдосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодшого школяра набуває глибшого осмислення та послідовного наукового проєктування.

Конкретно осмислений тип методологізації збагачує процес удосконалення готовності до духовно-морального розвитку дитини, адже цей

процес не є сталим, а залежить від сили цілеспрямованої діяльності самих студентів. Крім того, цей процес повинен характеризуватися системністю, цілісністю, зорієнтованістю на ефективність з урахуванням можливих порушень та деформацій особистості в єдності з соціальним пізнанням, емоційним ставленням, поведінкою, з огляду на особливості вузької спеціалізації. Рефлексивне виявлення методологічних підходів і критичний аналіз крос-культурного простору (що розкривається в часових детермінантах, урахуваючи новітні тенденції та трансформації, які відбуваються в підготовці майбутніх учителів за спеціальністю 013 Початкова освіта) дали змогу побудувати п'ятирівневу модель, особливостями якої є: 1) методологічний план у взаємозв'язках загальнонаукових та конкретно наукових підходів; 2) розгортання загальних (принцип цілеспрямованості у досягненні результатів самоудосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини; принцип врахування інтересів і потреб студентів, їх вмотивованості та позитивного ставлення до самовдосконалення; принцип доцільності у доборі змісту, форм і методів процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку; принцип взаємопов'язаності та етапності виховної роботи у закладах вищої освіти; принцип значущості процесу самовиховання та самовдосконалення; принцип індивідуалізації в створенні психолого-педагогічних умов для саморегуляції та самоактивізації когнітивної, рефлексивної та практичної діяльності студентів) і специфічних (принцип професійної зумовленості удосконалення готовності; принцип перспективи та бачення себе як наставника, який моделює процес духовно-морального розвитку дитини; принцип співучасті та співпричетності в навчанні творити істину, добро і красу для світу) принципів, функцій моделі; 3) відносна автономність і, водночас, взаємопов'язаність креативно-базових, загальних і специфічних здатностей майбутнього вчителя, за кожною з яких постає об'єктивована діяльність 4) змістове підтвердження рівнів готовності критеріями та показниками вимірювання, їх відповідності бажаній діяльності в майбутньому; 5) детальна реалізація концептуальних положень, ідей для підвищення рівня готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Модель процесу вдосконалення готовності студента має враховувати принцип системного підходу з орієнтацією всіх складових на специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи; відбивати взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми; відповідати соціальному замовленню і світовим стандартам.

Головною *концептуальною ідеєю* дослідження є положення про те, що суб'єкти освітнього простору в сучасній соціокультурній ситуації перебувають на межі культур, взаємодія з якими потребує від них готовності до реалізації програми духовно-морального розвитку. Це зумовлено інтеграцією України зі світовою спільнотою та переходом на європейські стандарти якості. Якість духовно-морального розвитку молодших школярів обумовлюється якістю вдосконалення готовності майбутніх учителів.

У сучасних умовах розвитку освіти особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності і формування готовності студентів до розвитку та виховання нових поколінь. Готовність студентів – це інтегративна якість особистості, що характеризується високим рівнем знань про цю сферу соціальної дійсності, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до особливостей різних культур, а також умінням спілкуватися з їх представниками.

Авторська концепція дослідження спирається на такі положення:

1. Праксео-динамічний підхід у галузі виховання полягає в організації процесу вдосконалення готовності студента на основі взаємозв'язку соціального пізнання, емоційного ставлення, поведінки.

2. Удосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі розглядаємо як інноваційний, спеціально організований процес, що потребує розроблення моделі організаційно-методичної системи, яку визначено як органічну єдність взаємозалежних елементів, таких, як концепція, ідея, мета, завдання, зміст, форми, методи і засоби, психолого-педагогічні умови.

3. Удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі буде результативним, якщо освітньо-виховний процес базуватиметься на загальнолюдських і національних цінностях із використанням можливостей потенціалу крос-культурного простору, фольклору, художньої літератури та мистецтва для пробудження почуттів і сприйняття системи духовних цінностей різноманітних культур.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальною роботою були охоплені студенти, що здобувають вищу освіту за спеціальністю 013 Початкова освіта в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Криворізькому державному педагогічному університеті.

Методологічною основою дослідження є системний (І. Блауберг, І. Богданова, В. Семиченко, О. Топузов, Л. Хомич, Е. Юдін та ін.), інформаційний (А. Арличев, Д. Блюменау, О. Беляев, О. Дзьобань, М. Гулакова, Т. Клінгберг, С. Романюк, А. Урсул, Г. Харченко та ін.), компетентнісний (Т. Андрюшина, О. Антонов, І. Бех, Г. Гершунський, О. Дубасенок, Е. Зеєр, Є. Кетриш, В. Ляпунова, Т. Семенюк, А. Хуторський та ін.), діяльнісний (Л. Виготський, Д. Вегнер, Л. Подимов, С. Рубінштейн, В. Слатьонін, О. Тихомиров, Е. Торндайк та ін.), та культурологічний (І. Балхарова, Л. Виготський, О. Лурія, Є. Баллер, В. Біблер, Р. Гришкова, І. Зязюн, М. Каган, І. Колмолгорова О. Леонт'єв, В. Тушев, Є. Фортунатова та ін.) наукові підходи до освіти, ідеї цінності особистості людини, осмислення категорій «крос-культурність», «людина», «індивідуальність», «суб'єкт», «особистість», «Я»;

сучасні наукові положення про цінності виховання, духовні цінності, загальнолюдські й національні, полікультурні цінності й ціннісні орієнтації; ідеї щодо крос-культурної основи готовності майбутніх педагогів, інтеграційних процесів взаємодії різних культур, збереження культурної ідентичності та набуття культурних смислів життя (В. Андрущенко, С. Анісімов, І. Бех, Є. Бондаревська, В. Кремень, О. Данилюк, В. Олійник, Т. Сорочан, Г. Річардсон, Г. Ріккерт та ін.), нон-афермативна теорія освіти.

На різних етапах наукового пошуку застосовувалась сукупність взаємодоповнювальних наукових **методів дослідження**, завдяки яким було з'ясовано, як відображається діалектична єдність теоретичного та емпіричного рівнів пізнання, зокрема:

теоретичні – аналіз і систематизація української та зарубіжної філософської, соціологічної, психологічної, культурологічної, педагогічної літератури з проблем людини, духовності, духовних цінностей, одухотворення педагогічного знання; системно-історичний, термінологічний аналіз, спрямований на визначення поняття готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів; аналіз навчальних планів, програм, підручників і навчально-методичних посібників, що використовуються в підготовці бакалаврів, а також у практичній діяльності вчителів початкової школи; функціонально-структурний аналіз, моделювання для розроблення науково-методичних засад упровадження моделі процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; абстрагування, ідеалізація, формалізація й узагальнення для систематизації і формулювання висновків, окреслення напрямків подальшого дослідження проблеми;

емпіричні – бесіда, опитування, анкетування, тестування, сфокусоване інтерв'ю, вивчення результатів освітньої діяльності викладачів і студентів; обсерваційні (безпосереднє й опосередковане спостереження за динамікою готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі під час констатувального й формувального етапів експерименту, самоспостереження, саморефлексія); праксиметричні (професіографічний аналіз); педагогічний експеримент;

методи математичної статистики для опрацювання отриманих результатів.

Результативність експериментальної роботи оцінювалася на підставі порівняльного аналізу показників експериментальної й контрольної груп, визначення статистичної вірогідності змін у рівнях (статистичний критерій однорідності К. Пірсона (χ^2)).

Наукова новизна і теоретичне значення:

уперше науково обґрунтовано теоретичні і методичні засади готовності вчителів початкових класів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, що дало змогу розкрити особливості досліджуваного процесу; окреслено структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до визначеного виду діяльності, яка складається з ціннісно-мотиваційного, інформаційно-змістового, діяльнісно-вчинкового, оцінювально-

рефлексивного компонентів; обґрунтовано праксео-динамічний підхід, що дає змогу ефективно провадити діяльність майбутніх учителів для досягнення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів, а також поступово зводити систему здатностей (креативно-базових, загальних і специфічних), що разом впливають на підвищення рівня цієї готовності; розроблено модель процесу вдосконалення готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; схарактеризовано критерії, показники та рівні готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; розкрито педагогічну сутність поняття «готовність майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»;

уточнено сутність понять «готовність», «готовність до педагогічної діяльності», «ефективність діяльності», «діяльність як свідомо активність», «крос-культурний простір»;

подальшого розвитку набули особистісно зорієнтований підхід до процесу виховання студентської молоді, методологія персоналістичного формування у студентів професійних якостей, зміст, форми та методи вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні змісту, форм, методів і продуктивної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; у підготовці навчально-методичного посібника «Педагогічна деонтологія» для майбутніх фахівців спеціальності «Початкова освіта»; у розробленні спецкурсу «Духовно-моральний розвиток молодшого школяра в крос-культурному просторі», інформаційно-методичних матеріалів для самостійної роботи студентів з питань удосконалення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, що доступні в режимі онлайн (<https://mase.org.ua>).

Основні результати та висновки дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти під час викладання психолого-педагогічних дисциплін, читання курсів основних методик, спецкурсів, спецсеминарів, тренінгів, організації наукової роботи студентів, проведення виробничої практики в початковій школі, а також для підвищення педагогічної майстерності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, у процесі розроблення нормативних і варіативних навчальних курсів з педагогічних дисциплін підготовки студентів за спеціальністю «Початкова освіта».

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 53 наукових публікаціях, із них 49 – одноосібні. Серед них: 1 монографія, 2 розділи в колективних монографіях, 2 навчально-методичних посібники, 27 статей, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях України, 6 статей у міжнародних періодичних наукових виданнях (2 статті – Web of Science); 10 статей і тез у збірниках матеріалів конференцій і в збірниках, які додатково відображають наукові результати дисертації, 2 робочі навчальні програми,

1 глосарій, 2 програми з духовно-морального розвитку молодших школярів.

Положення й результати **кандидатської дисертації** «Фізичний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами інтеграції рухів і музики» (13.00.08 – дошкільна педагогіка. Інститут проблем виховання АПН України 2009 р.) у тексті докторської дисертації не використовувались.

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. У статті «Подолання духовно-моральних порушень учнів початкових класів і шляхи запобігання їм» (у співавторстві з В. Коваленко) автором визначені основні чинники, що зумовлюють духовно-моральні порушення дітей, окреслені найефективніші засоби подолання духовно-моральних порушень і запобігання їм. У статті «Духовно-моральні цінності як основа духовного виховання молодших школярів» (у співавторстві з В. Абламоною) автором розкритий зміст різних напрямів виховання в навчальних дисциплінах, спрямованих на реалізацію формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів. У програмі з духовно-морального розвитку учнів 3-го класу загальноосвітньої школи «Сходінками серця» (у співавторстві з В. Коваленко) автором визначені методологічні засади цієї програми й розроблений її поняттєвий апарат. У статті «Development of a System for Improving Future Teachers' Readiness for the Child's Spiritual and Moral Development in a Cross-Cultural Space» (у співавторстві з Л. Москальовою, О. Канаровою та О. Познанською) автором презентовано експериментальне дослідження впливу українських казок на духовно-моральний розвиток молодших школярів і доведена одна з умов реалізації прав дитини на якісну освіту через усвідомлення ролі доступного читання в саморозвитку дитини з урахуванням її характерологічних особливостей. У статті «Students' readiness for the formation of primary schoolchildren's argumentative skill while identifying the real motive of the action» (у співавторстві з Л. Журавльовою, Г. Тараненко, С. Дубягою) автором представлено формування навичок аргументації в студентів щодо виявлення справжнього мотиву діяння молодших школярів.

Результати дисертації впроваджено в освітній процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/2069 від 10.12.2019 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 382 від 18.02.2019 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 29-н від 20.02.2019 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/354 від 14.02.2019 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/130 від 19.02.2019 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/01-92/3 від 20.02.2019 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях і методологічних семінарах різного рівня, а саме:

міжнародних: «Педагогічні та психологічні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 2014 р.), «Сучасний вимір психології та педагогіки» (м. Львів, 2015 р.), «Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи» (м. Мелітополь, 2015 р.), «Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results» (м. Братислава, Словаччина, 2016 р.), «Людина в умовах мілливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (м. Мелітополь, 2016 р.), «Тendenції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації» (м. Харків, 2016 р.), «Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук» (м. Кельце, Польща, 2016 р.), «Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results» (м. Братислава, Словаччина, 2017 р.), «Стратегія качества в промисленности и образовании» (м. Варна, Болгарія, 2017 р.), «Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology» (м. Шумен, Болгарія, 2017 р.), «Innovations in various scientific fields» (м. Лондон, Англія, 2017 р.), «Methodology of Modern Research» (м. Дубай, ОАЕ, 2018 р.), «Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення педагогів» (м. Київ, 2018 р.), «Сучасні інноваційні та інформаційні технології у розвитку суспільства» (м. Катовіце, Польща, 2019 р.), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (м. Суми, 2019 р.), «Духовно-культурне виховання особистості в умовах входження людства в епоху культури» (м. Київ, 2019 р.), «Пріоритетні напрямки психолого-педагогічного супроводу в освітньому просторі Нової української школи: організація, координація, науково-методичне забезпечення» (м. Мелітополь, 2019 р.); на Міжнародному конгресі зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (м. Вінниця, 2016 р.), на науково-методичному семінарі «Наука і практика в системі освіти країн Європейського Союзу» (м. Ополе, Польща, 2019 р.);

всукраїнських: «Християнська етика в історії і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей» (м. Мелітополь, 2014 р.), «Теоретико-методологічні засади та світоглядні орієнтири національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (м. Київ, 2016 р.), «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), «Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи» (м. Коломия, 2017 р.), на Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю: «Дискурс в умовах мілливості соціокультурного простору» (м. Мелітополь, 2018 р.), «Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації концепції Нової української школи» (м. Мелітополь, 2018 р.), «Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: світові освітні практики, український контекст» (м. Мелітополь, 2019 р.); на Всеукраїнському форумі «Мелітополь інтеркультурний: джерела та горизонти діалогу» (м. Мелітополь, 2016 р.);

на освітньому форумі «Профілактика та корекція емоційних розладів учнів засобами медико-педагогічної технології «ПіснеЗнайка» (м. Мелітополь, 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (492 найменувань, із них 59 іноземною мовою), додатків на 44 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 544 сторінки, з яких основна частина – 449 сторінок (18,7 друкованих аркушів). Робота містить 14 таблиць та 25 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, зв'язок з науковими планами і програмами, схарактеризовано методи роботи, розкрито її наукову новизну, теоретичне та практичне значення та особистий внесок здобувача, представлено результати апробації дослідження в закладах вищої освіти.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»* схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження, зокрема здійснено теоретичний аналіз поняття «готовність»; розкрито сутність і структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до духовно-морального розвитку в крос-культурному просторі; обґрунтовано наукові підходи до вдосконалення готовності студентів спеціальності 013 Початкова освіта до духовно-морального розвитку молодших школярів.

Аналіз джерельної бази дослідження показав, що поняття «готовність» у педагогічних словниках ототожнюється зі словами «здатність», «спроможність», «компетентність» і асоціюється з різними ознаками та характеристиками, серед яких і вікові. Готовність є базовим поняттям дослідження і категорією педагогічної науки й тлумачиться переважно як усвідомлена настанова на подальшу діяльність людини, особливий активності стан, розвинений завдяки здатностям, здобутим знанням, набутим умінням, навичкам і досвіду. Готовність як сукупність особливостей особистості має забезпечувати перехід до виконання діяльності. У самому змісті поняття «готовність» виділяються три смислові вектори, а саме: знанневий, почуттєвий, діяльнісно-практичний. Аналізовані поняття можна представити у вигляді смислового ланцюжка: «здатки» – «здібності» – «здатності» – «готовність».

Готовність до роботи з дітьми є важливою проблемою, дослідженням якої займаються представники різних галузей знань. Так, зокрема, у філософських роботах (В. Андрущенко, І. Предборська) готовність до дії визначається як установка; у працях соціологів теорії соціальної установки пов'язуються з поняттям «кар'єрна готовність» (Дж. Коллінз, В. Дарті, Г. Райтцер та ін.), а готовність до виконання певної професійної діяльності безпосередньо

стосується раціонального вибору професії, кар'єрної мотивації, атрибутів кар'єрної ефективності, інтернаціоналізованих кар'єрних образів тощо.

У психологічній літературі поняття «готовність» використовується доволі широко. Його визначають як активно-дієвий стан особистості, установку на вибір певної лінії поведінки, зібраність, як мобілізацію сил для досягнення мети та виконання завдань. Готовність до певного виду діяльності передбачає наявність у людини певних мотивів і здібностей (Л. Виготський, В. Сінявський, О. Сергєєва, В. Рибалка та ін.). Водночас внутрішня готовність до дії потребує високого рівня мотивації, розвитку пізнавальних, емоційних і вольових якостей, що уможливають успішну діяльність у майбутньому.

У педагогічних дослідженнях готовність до професійної діяльності розглядається як складне особистісне утворення, як комплексне відображення цілої низки особистісних і професійних рис. Особлива увага приділяється можливостям фахівців демонструвати готовність до професійної діяльності, готовність до педагогічної діяльності. З огляду на це, у роботі акцентується на складності системи готовності особистості, що потребує змін і врахування багатьох елементів, які розгортаються в межах культурно-освітнього простору майбутнього вчителя як дорослої людини.

Широкий аналіз педагогічних ідей (П. Петерсон, Н. Мойсенюк, Дж. Меслін, М. Кеннон, Дж. Коллінз, М. О'брайан та ін.) сприяв визначенню структури готовності (готовність до саморозвитку, готовність до формування сімейних духовно-моральних цінностей тощо) та виділенню компонентів, які є основою будь-якої готовності (О. Антонов, Н. Батичко, І. Богданова, І. Зязюн, О. Дубасенюк, Г. Сагач, О. Семиног, С. Сисоєва, Д. Чернилевський та ін.).

Викладені вище позиції дали змогу нам дійти висновку, що поняття «готовність майбутніх учителів» може використовуватись як у широкому, так і у вузькому значеннях: у широкому – це цілісна сукупність здатностей студента до здійснення позитивного впливу на всі процеси, пов'язані з гармонійним розвитком дитини, це вміння якісно конструювати педагогічну систему на основі філософських, психологічних, педагогічних теоретичних надбань, дієвих стратегій і тактик педагогічної діяльності; у вузькому розумінні – це спроможність до цілеспрямованої розвивальної роботи в межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дитиною, надання допомоги в розв'язанні конкретної індивідуальної проблеми.

Структура готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів передбачає єдність таких компонентів, як: ціннісно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-вчинковий, оцінювально-рефлексивний. Зауважимо, що кожен з цих компонентів готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів не формується ізольовано, окремо один від одного. Процес готовності передбачає діалектичну єдність усіх її складників.

Важливим для нашого дослідження є визначення таких базових понять, як «духовність», «моральність», «розвиток», «саморозвиток», «самоосвіта» (Т. Василювська, В. Ворожбіт, В. Жуковський, Є. Костик, О. Пехота, І. Сіданич, О. Хорошайло та ін.). Проведений у роботі теоретичний аналіз дав змогу

констатувати, що справжня освіта має бути духовною і моральною, а духовно-моральний розвиток потрібен особистості для вдосконалення індивідуальних рис і формування цінностей. Доведено, що розвиток дітей молодшого шкільного віку спрямовується не лише професійно-педагогічною культурою та майстерністю вчителя початкових класів, а й культурою сім'ї та референтних груп близького оточення.

Визначено, що в структурі готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодших школярів *Ціннісно-мотиваційний* компонент передбачає сформовані ціннісні орієнтації та наявність комплексу особистих і професійних якостей, що характеризують спрямованість майбутнього вчителя на духовно-моральний розвиток молодших школярів (комплекс ціннісно-соціальних установок, усвідомлення цілей духовно-морального розвитку дитини, визнання цінності духовного дорослішання дитини; наявність інтересу до внутрішнього особистісного зростання, здатність до розкриття внутрішнього особистісного потенціалу, прагнення до самовдосконалення).

Інформаційно-змістовий компонент передбачає сукупність інформації, що необхідна майбутньому вчителю для духовно-морального розвитку особистості як послідовного процесу й володіння програмним матеріалом для задоволення вимог дитини молодшого шкільного віку з урахуванням оптимальних способів подолання її особистих труднощів для досягнення перспективних цілей. З огляду на це, важливо наголосити на законах духовного зростання особистості, на системі домінуючих моральних норм сучасного полікультурного суспільства, візрях поведінки та особистих якостях учителя, а також на знанні про сутність духовного життя дитини молодшого шкільного віку, на знанні виховних стратегій і технологій, а також системи уявлень про основні функції духовно-моральної культури, що чинить вплив на свідомість і поведінку молодшого школяра.

У структурі готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодших школярів *діяльнісно-вчинковий* компонент пронизує всю систему комунікацій і виявляється в різних типах поведінки. Від діяльності майбутнього вчителя і, зокрема, її спрямованості на певний тип поведінки (наприклад, захисна, стверджувальна, експресивна тощо), залежить, які саме вчинки впливатимуть на дитину молодшого шкільного віку, на які вчинки буде спрямована її увага, які вчинки зможуть змінити способи спілкування в міжособистісній взаємодії тощо.

Оцінювально-рефлексивний компонент у дослідженні передбачає тісний зв'язок із діяльнісно-вчинковим компонентом, адже від правильності оцінки й уміння осмислювати дії особистості залежить вибір оптимальної стратегії і тактики виховної роботи, встановлення необхідних процедур у процесі виконання завдань духовно-морального змісту. Це вимагає від студентів володіння здатністю до поведінкового оцінювання людини, оцінювання результативності та ефективності програмних матеріалів, що обираються для духовно-морального розвитку дитини, оцінювання стратегій виховної дії тощо. Також цей компонент передбачає здатність студента до осмислення власних

духовно-моральних прагнень, до самоаналізу духовно-моральних почуттів і вміння гармонізувати власну поведінку з урахуванням цінностей суспільства.

Зважаючи на викладене вище, серед загальнонаукових підходів для досягнення поставленої мети ми обрали системний та інформаційний, а серед конкретних наукових – компетентнісний, діяльнісний, культурологічний і праксео-динамічний підходи. Презентовані наукові положення свідчать про необхідність застосування різних методологічних підходів до розв'язання проблеми (І. Блауберг, Е. Юдін, І. Богданов, Н. Гузій, О. Топузов, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.). З огляду на це, процес удосконалення готовності має характеризуватися системністю, цілісністю, орієнтованістю на успішність з опорою на антропологічну, гуманітарну й культурологічну парадигми освіти, концепції особистісно зорієнтованого виховання, професійної педагогічної освіти тощо.

Проаналізувавши погляди багатьох учених (І. Блауберг, І. Богданова, В. Семиченко, О. Топузов, Л. Хомич, Е. Юдін та ін.) вважаємо, що для вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів доцільно дотримуватись основних положень *системного підходу* й не лише упроваджувати спеціальну дисципліну, а й збагачувати й оновлювати зміст усієї системи освіти студентів спеціальності 013 Початкова освіта, системи міжособистісного спілкування в університеті, позааудиторної роботи та діяльності поза стінами університету. Це, на нашу думку, забезпечить зростання загального рівня особистісного розвитку студента в духовно-моральній сфері, стане основою для обраної ним діяльності з дітьми молодшого шкільного віку.

Застосування *інформаційного підходу* зумовлено розумінням процесів масової цифровізації та інтернетифікації, що змінюють суспільне життя загалом і діяльність майбутнього вчителя зокрема. Цей підхід встановлює взаємозв'язок між особистісним і професійним зростанням і наданням суб'єктам освітнього процесу якісної інформації. Зауважимо, що інформаційних ресурсів, які б сприяли покращенню процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей початкової школи, замало. Це зумовило розроблення нами навчально-методичних матеріалів, що розміщені за адресою <https://mase.org.ua/>. Використання цього програмного продукту в закладах вищої освіти має відбуватися з урахуванням здобутих самостійно знань, тобто не викладач транслює інформацію, а студент самостійно її отримує, авторизуючись у системі, виконуючи різні вправи, тести, даючи відповіді на запропоновані питання. Характерною ознакою застосування матеріалів програми для ознайомлення студентів із системою здатностей, що передують удосконаленню готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей початкової школи в крос-культурному просторі, є їх зручність. Робота з системою здатностей відбувається самостійно, а вже під час зустрічі з викладачем студент може обговорити ті проблеми, які виникли в процесі використання запропонованих матеріалів.

На підставі аналізу наукових досліджень Т. Андрюшиної, О. Антонова, І. Беха, Г. Гершунського, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, Є. Кетриш, В. Ляпунової,

Т. Семенюк, А. Хуторського та ін. встановлено, що для вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів необхідно враховувати основні положення *компетентнісного підходу*, основним призначенням якого є подолання традиційного розриву між наукою і практикою (І. Бех). Компетентнісний підхід встановлює підпорядкованість знань умінням, забезпечує цілісну здатність майбутнього фахівця і його готовність до розв'язання професійних проблем у конкретній і нестандартній практичній ситуації навчальної або педагогічної діяльності (В. Ляпунова), а комунікативна компетентність тісно пов'язується з міжкультурною компетентністю (Б. Костадиновська, В. Янушева, М. Пейчиновська). Доведено, що набуття студентами компетентності у сфері духовно-морального розвитку має відбуватися під час навчання та безпосередньої практики, що дасть змогу їм бути готовими до цього виду діяльності на достатньому рівні.

З огляду на нову стратегію реформи вищої освіти, спрямовану на реалізацію гуманітарної парадигми, центром виховної діяльності якої є готовність і здатність людини до реалізації своїх знань і досвіду у вихованні та розвитку молодого покоління, а також зважаючи на зростання інтересу вчених різних країн світу до підготовки майбутніх фахівців, уважаємо за доцільне використання в закладах вищої освіти *діяльнісного підходу* до вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодшого школяра. З'ясовано, що в різних умовах, а також під час виконання ситуативних завдань на практиці, на семінарських заняттях, необхідно спостерігати за діями студентів і сприяти організації ними процесів самоспостереження, що може бути: 1) підставою для надання рекомендацій для особистості і професійного розвитку в цій сфері; 2) припущенням щодо сформованості окремих здатностей, необхідних для духовно-морального розвитку особистості; 3) підставою для суджень про ставлення студента до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів, які впливають на їх безпосередню готовність до цього виду діяльності тощо.

Аналіз наукової літератури (Ф. Альберте, Д. Джусті, М. Барріо, М. Льюїс, М. Вессо, К. Іффітакія, В. Дімітропулос та ін.), присвяченої проблемі готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку школярів у крос-культурному просторі, підтверджує, що для розроблення основних положень необхідно враховувати культурологічний підхід. З'ясовано, що культурологічний підхід орієнтує майбутніх учителів у напрямі духовно-моральних цінностей крос-культурного суспільства і сприяє розвитку їхнього потенціалу, що є необхідним для зростання капіталу культури в суспільстві.

Дефіцит прикладних підходів у царині готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодшого школяра і складність проблеми готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі зумовили необхідність розроблення *праксео-динамічного підходу*, який дав змогу презентувати дослідницьку програму, що відкриває нові горизонти в пізнанні й перетворенні особистості. Зауважимо, що праксео-динамічний підхід ми характеризуємо, виходячи

з тлумачення його складників. Так, слово «праксео» (від грец. – «діяльність») розуміється як учення про діяльність людини, а його надбудова – «динаміка» (від грец. – «сила, міць») – означає вивчення змін будь-яких явищ, пов'язаних з дією зовнішніх і внутрішніх чинників. З огляду на певні дослідження, присвячені педагогічній праксеології (О. Біляковська, К. Денек, І. Пригожин, Т. Котарбинський, В. Майборода, В. Поліщук, І. Стенгерс та ін.), сутність праксео-динамічного підходу, на нашу думку, полягає в урахуванні сили й темпу розвитку необхідних здатностей кожної особистості. Інакше кажучи, працюючи зі студентами, слід звертати увагу на те, що зайве прискорення у формуванні когнітивної, емоційної та поведінкової сфер особистості може призвести до негативних результатів (наприклад, невігластво в інших сферах життя та обмеженість інтересів занадто вузькою спеціалізацією). Саме тому потрібно більш обережно ставитися до організації виховного процесу в закладах вищої освіти.

Викладене вище стало підґрунтям для розроблення стратегічних положень, покладених в основу конструювання теорії готовності студента до духовно-морального розвитку дитини в крос-культурному просторі.

У другому розділі *«Концептуальні засади проблеми вдосконалення готовності студентів спеціальності 013 Початкова освіта до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»* висвітлено стратегічні положення вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів; науково обґрунтовано креативно-базові, загальні і специфічні здатності майбутніх учителів у науковій і життєвій галузях культури; розкрито теоретичні засади педагогічного керівництва процесом удосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів.

Огляд наукових публікацій за темою дослідження, використання світового й українського досвіду у сфері педагогіки духовності дали змогу визначити основні стратегічні положення, вивчення яких сприяє цілеспрямованості процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів спеціальності 013 Початкова освіта до духовно-морального розвитку молодших школярів. Зазначено, що професійні та особистісні якості вчителя мають допомогти студентам систематизувати уявлення про ціннісні орієнтації особистості. Здобутки філософії, педагогіки та психології синтезуються у психосвіті педагога й дають змогу з'ясувати особливості процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів і місце в цьому процесі самого студента (Ш. Грінфільд, Ф. Варгас-Еррера та Л. Мойя-Мархант, Т. Мумуні, С. Родо та ін.). З огляду на це, процес удосконалення готовності до духовно-морального виховання майбутніх школярів визначено як проєктувальну й конструювальну діяльність студента в індивідуальному вимірі, і цей процес має здійснюватися через прогнозувальну і програмувальну діяльність. Уважаємо, що необхідних результатів у системі самоорганізації вдосконалення готовності майбутніх учителів початкової школи можна досягти завдяки особливому процесу самовиховання. Водночас слід зауважити, що у віці дорослішання зростає, з одного боку, інтерес до проблеми морального

характеру (мета і спосіб життя, любов і вірність, обов'язок), а з іншого – невмотивований ризик у поведінці, невміння прогнозувати наслідки вчинків (Р. Жд. Россі, С. Стрінгфілд та ін.).

Готовність студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра залежить від їхньої актуальної потреби в цьому виді діяльності й вірогідності задоволення цієї потреби. На наше переконання, ця готовність повинна вдосконалюватись у позитивному емоційному полі, а позитивний емоційний стан студентів залежить від трьох складників: 1) сили та якості їхньої потреби в цьому виді діяльності; 2) оцінки вірогідності задоволення цієї потреби на основі вже наявного першого досвіду роботи в школі з дітьми; 3) інформованості про час, засоби та ресурси, що необхідні для виконання такої роботи в школі.

Доведено, що сам процес удосконалення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів можна розглядати лише системно, адже послідовність, керованість і прогнозованість дадуть змогу уникнути невпорядкованості й хаотичності – рис, що, можливо, стануть неоціненними для розвитку, наприклад, педагогічної творчості.

Готовність студента до духовно-морального розвитку особистості дитини може проходити кілька стадій еволюції, а саме: 1) раціональне налаштування мисленнєвої діяльності на пізнання власних здібностей – як особистісних, так і професійних; 2) інтерес до цінностей духовно-моральної сфери; 3) переміщення з позиції «єгоцентризму», властивої періоду дорослішання, на позицію «дитиноцентризму»; 4) створення платформи для вдосконалення сукупності здібностей, що визначають готовність до духовно-морального розвитку дитини; 5) звернення до наявних мети та завдань духовно-морального розвитку молодших школярів у теоретичних і методичних аспектах; 6) апробація програмних матеріалів для духовно-морального розвитку молодших школярів у практичній діяльності; 7) нове розуміння проблем духовно-морального розвитку індивідуальності дитини з урахуванням різних характеристик: інтелект, емоційність, стать, якість дитячих середовищ, темперамент, рівень активності тощо.

Сучасний стан педагогіки вищої школи, теорії і методики виховання особистості актуалізує питання щодо розуміння сукупності здатностей майбутнього вчителя, покликаного розвивати духовно-моральну сферу молодшого школяра в майбутньому. Для процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів нами виокремлені три типи здатностей: креативно-базові, загальні і специфічні. Одним зі складників готовності майбутнього вчителя до саморозвитку є бажання до самозростання, тому предметом осмислення має постати питання мотивації до саморозвитку, до необхідності змін у характері, звичках. Це вимагає відвертої відповіді на питання про те, чи впливатимуть такі зміни на професійну діяльність у майбутньому.

З'ясовано, що майбутні вчителі початкової школи мають розуміти значення функціональних компонентів діяльності у сфері духовно-морального розвитку дитини. Як суб'єкт мета-діяльності вони обов'язково, за допомогою

впровадження спеціальних курсів, освітніх програм, повинні набути навичок саморегуляції, умінь розрахувати власні сили для реалізації процесу духовно-морального розвитку молодших школярів. Під час навчання студенти мають з'ясувати також власні індивідуальні особливості, особисті якості (мотивація, воля, почуття), уміти співвіднести їх з цілями духовно-морального розвитку дитини, беручи до уваги ситуації та умови роботи в школі. З огляду на це, необхідними є розроблення й проведення спеціальних тренінгів, які впливатимуть як на особливості індивідуального плану, так і на здатності специфічні, з-поміж яких ми виокремлюємо здатність до проведення діагностики духовно-морального розвитку дитини, здатність до встановлення індивідуальних цілей для духовно-морального розвитку кожної дитини, здатність до мотивування близького оточення дитини до її духовно-морального розвитку, здатність до передбачення результатів духовно-морального розвитку дитини в різному родинному оточенні, несприятливому включно, здатність до розроблення програмних засобів для духовно-морального розвитку молодших школярів з урахуванням крос-культурного простору, що розширюється.

Доведено, що процес навчання студентів у сфері духовно-морального розвитку дитини безпосередньо стосується змін у їх поведінці, оскільки в період дорослішання майбутні вчителі цікавляться власними відчуттями, пізнають себе та свої реакції на різноманітні подразники. Укладання діагностичних методик з урахуванням реакцій студентів (сенсорний, центральний, моторний моменти) може слугувати підставою для оцінки рівня готовності останніх до цього виду діяльності.

Ефективність процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів може бути забезпечена шляхом створення цілісної системи, заснованої на особливостях креативно-базових, загальних і специфічних здатностей особистості, що загалом становлять сформовану на високому рівні готовність до духовно-морального розвитку молодших школярів. Майбутньому вчителеві необхідно зосередитися на цілях удосконалення цієї готовності з урахуванням власних особистісних і професійних потреб. Така багатокomпонентна система здатностей має спиратися на визначення переліку здатностей, важливих для вдосконалення готовності студента, і завдяки таким операціям, як аналіз, планування, конкретна діяльність і вчинки, згодом привести до конкретних вимірюваних результатів (М. Савчин, А. Горський, І. Барматова, О. Буданова та ін.). Отже, успішна самоорганізація для вдосконалення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів змушує розглянути весь спектр досліджуваної готовності загалом, а не лише ту чи ту її частину. З огляду на це, система самоорганізації вдосконалення готовності студентів – майбутніх учителів початкової школи постає як особливий процес самовиховання й допомагає досягти необхідних результатів.

Доведено, що самовиховання студентської молоді виявляється в таких якісних характеристиках, як цілеспрямованість, активність, висока мотивація, планування особистісного зростання, самостійність, уміння ухвалювати

доцільні й обгрунтовані рішення, уміння оцінювати наслідки проведеної роботи. Процес особистісного зростання, організований на високому рівні, має враховувати культурні здобутки людства, наявні методики саморозвитку власних ресурсних можливостей.

Уважаємо, що саморозвиток процесу вдосконалення готовності до духовно-морального виховання майбутніх школярів є багаторівневим; у ньому виявляються усвідомленість власної позиції, раціональність у поступовому набутті навичок самовиховання, саморегуляції для подальшої реалізації як в особистому житті, так і в майбутній професійній діяльності. Отже, саморозвиток процесу вдосконалення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів може мати різні вияви: планування виховних стратегій, розроблення тактик вияву здатностей у поведінці шляхом відпрацювання закладених алгоритмів особистісного та професійного зростання. З питаннями саморозвитку й удосконалення власної готовності майбутнього вчителя тісно пов'язані процеси самоуправління духовним розвитком.

У розділі наголошено на важливості вивчення характеристик різних здатностей: креативно-базових, загальних і специфічних. Креативно-базові здатності є основою готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів, тобто тим підґрунтям, на якому може бути зведений цей вид діяльності. Загальними здатностями є ті, що виявляються в різних видах діяльності студента, зокрема в освітньому процесі, під час різних видів практик, у дозвіллевій діяльності тощо. Специфічні здатності виявляються безпосередньо в процесах, пов'язаних із духовно-моральним розвитком дитини молодшого шкільного віку. Певний набір цілком розвинених креативно-базових, загальних і специфічних здатностей утворює багатокomпонентну структуру, що уможлиблює організацію виховного процесу.

Огляд досліджень (А. Алексюк, І. Бех, В. Кремень, В. Євтух, А. Марушкевич, М. Парфьонов, С. Сисоева та ін.) свідчить: процес удосконалення здібностей майбутніх учителів спеціальності 013 Початкова освіта багато в чому залежить від спеціального педагогічного керівництва ним. Педагогічний супровід процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів будується на основі принципів (принцип цілеспрямованості у досягненні результатів самоудосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини; принцип врахування інтересів і потреб студентів, їх вмотивованості та позитивного ставлення до самовдосконалення; принцип доцільності у доборі змісту, форм і методів процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку; принцип взаємопов'язаності та етапності виховної роботи у закладах вищої освіти; принцип значущості процесу самовиховання та самовдосконалення; принцип індивідуалізації в створенні психолого-педагогічних умов для саморегуляції та самоактивізації когнітивної, рефлексивної та практичної діяльності студентів) та специфічних (принцип професійної зумовленості удосконалення готовності; принцип перспективи та

бачення себе як наставника, який моделює процес духовно-морального розвитку дитини; принцип співучасті та співпричетності в навчанні творити істину, добро і красу для світу), які базуються на методологічних підходах. Практичне ж рішення педагогічного керівництва передбачає розкриття можливостей особистості студента, а також засвоєння знань про педагогіку духовності, основні закономірності і принципи та мотивацію до самопізнання власне студентів, поглиблення їхніх знань для успішної діяльності в майбутньому, упровадження системи методів, інформаційних засобів, що відповідають особливостям майбутніх учителів, їх особистісним творчим якостям. Усе, викладене вище, сприяло розробленню системи вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів і моделюванню цього процесу.

У третьому розділі *«Система вдосконалення готовності студентів спеціальності 013 Початкова освіта до духовно-морального розвитку молодших школярів»* обґрунтовано доцільність створення моделі процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, складниками якої є взаємопов'язані структурні компоненти готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів; розроблено психолого-педагогічну діагностику визначення стану готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів.

У контексті праксео-динамічного підходу запропоновано характеристику рівнів готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. Розроблено й схарактеризовано основні критерії (ціннісно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-вчинковий, оцінювально-рефлексивний), а також показники готовності, окреслено напрями вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у системі закладів вищої освіти.

У розділі подано матеріали про проблеми, які стосуються складних педагогічних ситуацій. Проаналізовано явища, які негативно позначаються на кар'єрних уподобаннях, спричиняють негативні емоції та порушення емоційно-вольової сфери вчителів початкової школи. Висвітлено наслідки недоліків у готовності студентів, а саме: ускладнення взаємовідносин у системі «вчитель – учень – батьки», погіршення взаємин у педагогічному колективі, послаблення активності щодо власного самовдосконалення, зниження здатності до розвивальної діяльності молодших школярів.

З огляду на це, одним із напрямів дослідження стало встановлення початкового рівня готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів. Для виявлення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи проведено експеримент, що передбачав виконання таких завдань:

– виявити ставлення студентів до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів;

– встановити рівень знань про сутність процесу духовно-морального розвитку молодшого школяра;

– визначити наявність чи відсутність у студентів умінь щодо виконання різних завдань стосовно удосконалення особистісних та професійних здатностей до духовно-морального розвитку молодших школярів;

– діагностувати рівень готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів у студентів різних курсів навчання.

У розділі презентовано матеріали щодо стану готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. На підставі аналізу діагностичних методик (методика для визначення самооцінки духовно-морального розвитку вчителя початкових класів «Незакінчені речення»; методика «Визначення рівня сформованості особистісної рефлексії» (Ю. Шапошникова); методика для визначення рівня розвитку професійної рефлексії; методика діагностики мотивації до процесу духовно-морального розвитку особистості (модифікація А. Реана, В. Якуніна) було констатовано, що у студентів здебільшого переважає середній рівень готовності (53,4%), низький рівень було виявлено у 33,9% респондентів, а високий – лише у 12,7% студентів.

З'ясовано, що студенти недостатньо розуміють, яким має бути результат діяльності вчителя початкової школи з питань духовно-морального розвитку дитини молодшого шкільного віку, вони плутають духовно-моральний розвиток особистості з моральними нормами, поведінкою тощо. Здебільшого студенти визнають результатом гарну поведінку або правильне поводження в сім'ї та з оточенням; деякі духовно-моральний розвиток розглядають як правильне ставлення до тварин і природи. Нами зафіксовані такі тенденції: студенти спеціальності 013 Початкова освіта недостатньо поінформовані щодо процесів духовно-морального розвитку молодших школярів і не усвідомлюють значущість цього напрямку роботи в школі; під час практики студенти зорієнтовані на викладання предметів, а не на процеси виховання, тому на системному рівні процесом духовно-морального розвитку дітей не займаються; студенти не розробляють планів духовно-морального розвитку дітей і не вдаються до вдосконалення власної готовності до духовно-морального розвитку дитини, хоча на практиці зазнають труднощів, з якими можуть зіткнутися в подальшій професійній діяльності.

Результати діагностики довели, що студенти недостатньо обізнані з проблемами духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. За допомогою анкети було з'ясовано, що 81% студентів не має теоретичних знань з питань духовно-морального розвитку молодших школярів, вони не знають його структурних компонентів і показників, за якими можна визначити рівень духовно-морального розвитку молодших школярів, а також не знають методів, прийомів, форм і засобів, завдяки яким можна розвивати духовно-моральну складову учнів протягом усього періоду їхнього навчання в початковій школі. Деякі студенти зовсім не мають уявлення про духовно-моральний розвиток молодших школярів у крос-культурному просторі й не усвідомлюють важливості процесу духовно-морального розвитку для дитини.

На основі аналізу наукових джерел (Н. Глузман, М. Вартовська, Н. Калита, О. Кікінеджи, Г. Купіт, А. Теплицька, К. Херріс та ін.), які містять досвід моделювання в системі закладів вищої освіти, ми розробили модель процесу вдосконалення в закладах вищої освіти готовності майбутніх фахівців до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Метою запропонованої моделі, що відображає організаційний і особистісний аспекти дослідження, є підвищення рівня готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. У моделі акцентовано на загальнонаукових та конкретно наукових підходах, ураховано загальні (принцип цілеспрямованості в досягненні результатів самовдосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини; принцип урахування інтересів і потреб студентів, їх умотивованості й позитивного ставлення до самовдосконалення; принцип доцільності в доборі змісту, форм і методів процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дітей молодшого шкільного віку; принцип взаємопов'язаності та етапності виховної роботи в закладах вищої освіти; принцип значущості процесу самовиховання і самовдосконалення; принцип індивідуалізації у створенні психолого-педагогічних умов для саморегуляції та самоактивізації когнітивної, рефлексивної та практичної діяльності студентів) і специфічні принципи (принцип професійної зумовленості вдосконалення готовності; принцип перспективи та бачення себе наставником, який моделює процес духовно-морального розвитку дитини; принцип співучасті та співпричетності в навчанні творити істину, добро і красу для світу), схарактеризовано функції (інформаційна, прогнозувальна, цілеутворювальна, планувальна, пізнавальна), що спрямовують цей процес до результату. Змістове наповнення моделі подано на рисунку 1.

Підходи, загальні і специфічні принципи виховання, функції забезпечують ефективність моделі, яка містить систему здатностей (креативно-базові, загальні, специфічні) майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів і критерії та параметри оцінювання сформованості показників рівня готовності.

Важливим чинником, що забезпечує ефективність упровадження розробленої моделі вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі є технологічна організація означеного процесу в закладах вищої освіти.

У четвертому розділі *«Упровадження системи вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»* презентовано програму й організацію експериментальної роботи; визначено основні етапи, завдання, зміст і комплекс методів експериментального дослідження; наведено результати апробації моделі вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі й доведено її ефективність; окреслено прогностичні напрями готовності студентів до

Рис. 1. Модель процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі

духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

У розділі висвітлено процесуально-змістові аспекти організації процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів; визначено та схарактеризовано психолого-педагогічні умови вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів; окрему увагу приділено методичним аспектам удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів.

Окреслено напрями впровадження продуктивної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. Під продуктивною виховною методикою ми розуміємо таку системну організацію виховного процесу у вищій школі, яка має інноваційний характер і здійснюється з урахуванням ціннісно-мотиваційного, інформаційно-змістовного, діяльнісно-вчинкового, оцінювально-рефлексивного компонентів готовності.

Основа продуктивної виховної методики – удосконалення готовності студента як процес, самостійно керований і реалізований як на етапі педагогічної підготовки, так і на етапі самостійної роботи. Ця методика сприяє вдосконаленню здатностей, набуттю вмінь моделювати процеси духовно-морального розвитку дитини і, як результат проведеної роботи, істотно впливає на формування професійної компетентності, що дає змогу студентам спеціальності 013 Початкова освіта адаптуватися до умов роботи в початковій школі.

Психолого-педагогічними умовами вдосконалення готовності студентів є такі: розвиток професійної мотивації студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; зміна стосунків на суб'єкт-суб'єкту систему відносин між студентом і науково-педагогічним працівником; використання виховного впливу, що спрямований на досягнення успіхів у навчанні з гармонійним поєднанням набуття компетенцій у сфері духовно-морального розвитку дитини.

Реалізація першої психолого-педагогічної умови – *розвиток професійної мотивації студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі* – забезпечувалась усвідомленням студентами необхідності й важливості розв'язання цієї проблеми. Для цього використовувались різноманітні методи навчання, спрямовані на вдосконалення здатностей студентів і опанування ними теоретичних основ з проблеми духовно-морального розвитку особистості. На практичних заняттях з вивчення тем спеціального навчального курсу застосовувались активні методи навчання для вдосконалення загальних, креативно-базових і спеціальних здатностей, для адаптації виховних методик відповідно до ситуації духовно-морального розвитку дитини, проведення діагностики духовно-морального розвитку дитини, окреслення індивідуальних цілей духовно-морального розвитку кожної дитини, для мотивування близького оточення дитини до її духовно-морального розвитку, розроблення програмних засобів для духовно-

морального розвитку молодших школярів з урахуванням крос-культурного простору, що розширюється, для зміни процесу духовно-морального розвитку дитини залежно від поставлених завдань тощо.

Реалізація другої психолого-педагогічної умови – *зміна стосунків на суб'єкт-суб'єктну систему відносин між студентом і науково-педагогічним працівником* – відбувалася через залучення студентів до ділових ігор, де кожен з них мав можливість програвати ситуації, які можуть виникати між суб'єктами виховного впливу. Було використано вправи-тренінги для студентів на теми: «Зміна бажань», «Знайди пару», «Дзеркало», «Моя риса» тощо. Однією з форм удосконалення готовності майбутнього вчителя ми вважаємо спецкурс «Духовно-моральний розвиток молодших школярів у крос-культурному просторі». Доведено, що названий спецкурс дає змогу узгодити й систематизувати освітній процес у цьому напрямі, підсилює мотивацію до професійного й особистісного вдосконалення, поживляє комунікацію, завдяки використанню різноманітних форм навчання, стимулює процес пізнання тощо. Визначено, що модель процесу вдосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі має певні взаємодії, а саме: крос-культурний простір і свобода керування ним; час, який витрачається на вдосконалення готовності й вільне керування цим часом; науково-педагогічні працівники, студенти, вчителі початкової школи, учні початкової школи, їхні батьки як учасники цієї взаємодії, а також простір їхніх спільних інтересів – розвиток, удосконалення, досягнення ефективних результатів; інформаційне насичення процесу вдосконалення готовності завдяки книгам, фільмам, відеороликам, презентаціям тощо; віртуальна взаємодія за допомогою різних комп'ютерних програм і мереж, зокрема й спеціально розробленого сайту.

Третю психолого-педагогічну умову – *використання виховного впливу, що спрямований на досягнення успіхів у навчанні з гармонійним поєднанням набуття компетенцій у сфері духовно-морального розвитку дитини* – забезпечувало використання запитань і завдань, розроблених для студентів, що спонукало їх до міркувань, аргументованих тверджень, роздумів і зіставлень, аналізу ситуацій духовно-морального спрямування. Кожна тема супроводжувалася фактами зі шкільного життя молодших школярів, з тими ситуаціями, що склалися на уроці або після уроків. До кожної ситуації були наведені зразки-варіанти відповідей для розв'язання ситуацій духовно-морально характеру, а також пропонувалося надати свій варіант, що свідчив про сформованість готовності до створення нових, цікавих програм розвитку духовно-моральної сфери молодших школярів, до аналітичної роботи в царині духовно-морального розвитку молодших школярів, встановлення індивідуальних цілей для духовно-морального розвитку кожної дитини. Студентам пропонувалося поміркувати над запропонованими висловлюваннями, розкрити образ сучасного педагога в контексті орієнтирів розвивального навчання, визначити роль виховних законів в організації виховного процесу в початковій школі. Студенти залучалися до навчально-

ділових дискусій: «Чи потрібно вчителю розвивати свою духовність?», «Яким має бути духовно-моральний розвиток молодшого школяра?».

Для перевірки теоретичних засад функціонування процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів було проведено експериментальну роботу. У педагогічному експерименті взяли участь 322 респонденти. У програмі дослідження обґрунтовано послідовність етапів (установчий, теоретичний, практичний), терміни (2016–2019 рр.), зміст і методи дослідно-експериментальної роботи.

У розділі уточнено вихідний рівень сформованості всіх компонентів готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів за експериментальною і контрольною групами; з'ясовано виховний потенціал освітнього процесу та позааудиторної виховної роботи.

У результаті уточнення рівнів готовності з'ясовано, що студенти як експериментальної, так і контрольної груп мають недостатній рівень обізнаності з питаннями професійної діяльності у сфері готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. У студентів здебільшого переважав середній рівень готовності, низький рівень виявили 7,3% студентів ЕГ і 21,3% студентів КГ, високий – 31,7% студентів КГ і 18,9% студентів ЕГ. Також студенти відчують істотну потребу в знаннях з відповідного напрямку роботи з молодшими школярами. Критеріальну базу оцінки готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі вибудовано на основі їх сутнісних характеристик, визначених критеріїв і показників діагностики готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів для забезпечення її системного аналізу й більшої об'єктивності.

Сформульовано висновок про необхідність упровадження в навчання студентів закладів вищої освіти моделі процесу вдосконалення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Таблиця 1

Рівні готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі за результатами констатувального та формувального етапів експерименту

Рівні	Контрольна група (158)				Динаміка	Експериментальна група (164)				Динаміка
	На початку експерим.		Наприкінці експерим.			На початку експерим.		Наприкінці експерим.		
	Абс. числ а	%	Абс. числ а	%		Абс. числ а	%	Абс. числ а	%	
Високий	30	19,0	34	21,5	+2,5	31	18,9	52	31,7	+12,8
Середній	94	59,5	94	59,5	0	98	59,8	100	61,0	+1,2
Низький	34	21,5	30	19,0	-2,5	35	21,3	12	7,3	-14,0

Аналіз стану готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі в сучасній практиці педагогічної освіти дав змогу констатувати недостатнє відображення в нормативному складнику Державного освітнього стандарту за спеціальністю 013 Початкова освіта цілей освітньої та професійної підготовки фахівця й вимог до готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Отримані кількісні дані дали змогу нам зробити такі узагальнення: високий рівень готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі мають лише 12,7% від загальної кількості студентів, які брали участь в експерименті; середній рівень готовності мають 22,4% студентів, а низький – 64,9%.

За результатами впровадженої експериментальної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі на контрольному етапі дослідження було виявлено, що в ЕГ збільшилася кількість студентів з високим рівнем готовності на 12,8% (з 18,9% до 31,7%), з середнім рівнем – на 1,2% (з 59,8% до 61,0%) і зменшилася кількість майбутніх педагогів з низьким рівнем готовності на 14,0% (з 21,3% до 7,3%). У КГ наприкінці експерименту було зафіксовано збільшення кількості студентів з високим рівнем на 2,5% (з 19,0% до 21,5%), кількість студентів з середнім рівнем не змінилася, а кількість студентів з низьким рівнем зменшилась на 2,5% (з 21,5% до 19%).

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою критерію Стьюдента (χ^2) підтвердила позитивні висновки про ефективність розробленої моделі та продуктивність виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Отримані результати дали змогу дійти висновку про необхідність упровадження продуктивної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, що базується на ідеї цілісного розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне ґрунтовне дослідження проблеми готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі в цілісному освітньо-виховному процесі закладів вищої освіти. Одержані результати свідчать про позитивний вплив розробленої продуктивної виховної методики на вдосконалення готовності студентів і підтверджують правомірність вихідних положень дисертації, а реалізація її мети і завдань дає підстави для таких висновків:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу філософських, психолого-педагогічних і соціологічних праць було досліджено проблему готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших

школярів. Теоретичний аналіз української і зарубіжної наукової літератури дав змогу окреслити поняттєво-термінологічне поле дослідження й уточнити сутність і структуру понять «готовність», «готовність студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів». З позицій системного підходу, прийнятого в дослідженні як методологічного, і узагальнених теоретичних підходів до готовності майбутніх фахівців до духовно-морального розвитку молодших школярів як інтегрального новоутворення особистості визначено, що готовність педагога до духовно-морального розвитку молодших школярів є багатоаспектним системним поняттям і становить сукупність професійних новоутворень, які забезпечують адаптацію і саморозвиток у майбутній професійній діяльності; сформованість особистісних якостей, що допомагають кваліфіковано здійснювати духовно-моральний розвиток молодших школярів у крос-культурному просторі; поєднання професійних якостей майбутнього фахівця, що зумовлюють рівень результативності та ефективності освітнього процесу в початковій школі; певний психічний стан педагога, у якому відображається сформованість педагогічного менталітету.

Опрацювання наукових джерел дало підстави для виявлення трьох змістовних векторів у понятті «готовність майбутнього вчителя», а саме – знаннєвого, почуттєвого, діяльнісно-практичного. До цього переліку як обов'язковий елемент додається наявність першого досвіду, завдяки чому поняття «готовність майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодшого школяра» набуває теоретичної конкретизації і, відповідно, подальшої концептуалізації, зокрема в межах глобалізації розгортання культурно-освітнього простору, що має доволі значний вплив на зведення цілісної системи вдосконалення й саморозвитку здатностей майбутніх учителів у закладах вищої освіти. Набуття студентами першого досвіду духовно-морального розвитку дітей, що трансформує традиційний навчальний план убік дуальної освіти, зумовлює певні зміни в психолого-педагогічному, соціально-виховному, науково-дослідному, інформаційно-технологічному, діагностичному, практичному та інших видах діяльності студентів.

2. Доведено, що питання сутності та структури готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі розроблені лише частково і потребують подальшого опрацювання. Для визначення сутності та структури готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів було розглянуто базові поняття: «духовність», «моральність», «розвиток», «саморозвиток», «самоосвіта». На основі аналізу літературних джерел визначено структурні компоненти готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів, а саме: *ціннісно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-вчинковий, оцінювально-рефлексивний*. Водночас перша частина готовності стосується загального, широкого розуміння процесів духовно-морального розвитку особистості, а друга – безпосередньої спрямованості майбутнього вчителя на духовно-моральний розвиток молодших школярів. Кожний компонент має структуруватись і за зовнішньою, і за внутрішньою

експертизою, що дасть змогу системно досліджувати особистий розвиток з метою його вдосконалення й поліпшення надалі.

3. З'ясовано сучасні тенденції розвитку теорії і практики, які стосуються готовності студентів, що дало змогу виділити загальнонаукові і конкретно наукові підходи до виконання визначених у роботі завдань. Так, для досягнення поставленої мети серед загальнонаукових підходів обрані системний та інформаційний, а серед конкретно наукових – компетентнісний, діяльнісний, культурологічний, праксео-динамічний.

На підставі обґрунтованих теоретичних засад готовності майбутніх фахівців до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі визначено сучасний стан процесу виховання студентів у закладах вищої освіти та необхідну суму здатностей майбутнього вчителя. Це актуалізує питання розуміння сукупності здатностей майбутнього вчителя, який покликаний розвивати духовно-моральну сферу молодшого школяра в майбутньому. Водночас ця сукупність є не механічною сумою здатностей, а інтегрованою системою взаємозв'язків. Така система здатностей охоплює креативно-базові, загальні і специфічні здатності майбутніх учителів.

Недостатність опрацювання прикладних підходів у сфері готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодшого школяра зумовила нагальну потребу в розробленні праксео-динамічного підходу. Цей підхід дає змогу будувати дії майбутніх учителів, що мають різну силу, для досягнення готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів, а також зводити систему здатностей у системній сукупності, що впливає на цю готовність. До основних принципів, виділених нами за допомогою праксео-динамічного підходу, належать такі: принцип професійної зумовленості вдосконалення готовності; принцип майбутньої перспективи та бачення себе як наставником, який моделює процес духовно-морального розвитку дитини; принцип співдії і співпричетності в навчанні творення істини, добра і краси для світу.

4. Визначено критеріальну базу дослідження для забезпечення системного аналізу й об'єктивної оцінки готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів. Розроблено критерії і показники, що дали змогу зафіксувати зміни в концептуальних, змістових і процесуальних характеристиках процесу готовності майбутнього фахівця. Діагностування рівнів готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів відбувалося за такими критеріями: інформаційно-змістовим (1) знання про сутність духовно-морального розвитку; 2) усвідомлення категоріального апарату духовно-морального спрямування; 3) знання про можливість усного, писемного та візуального видів аргументації; 4) знання про розпізнавання крос-культурного простору, у якому розвивається молодший школяр); ціннісно-мотиваційним (1) мотивація до процесу духовно-морального розвитку особистості; 2) інтерес до вдосконалення та самовдосконалення здатностей (креативно-базових, загальних і специфічних); 3) інтерес до зміни процесу духовно-морального розвитку дитини залежно від поставлених завдань; 4) мотивація до подолання перешкод з метою доведення

виховної роботи з молодшим школярами до якнайкращого завершення); діяльнісно-вчинковим (1) робота над саморозвитком і самоорганізацією в процесі становлення себе як професіонала у справі духовно-морального розвитку молодшого школяра; 2) уміння адаптувати виховні методики відповідно до ситуації духовно-морального розвитку дитини; 3) забезпечувати наступність виховних традицій щодо вибору форм і методів духовно-морального розвитку молодших школярів; 4) уміння виявляти й урахувати інтереси дітей); оцінювально-рефлексивним (1) уміння досліджувати проблеми духовно-морального розвитку дитини й конструювати нові, цікаві програми розвитку духовно-моральної сфери молодших школярів; 2) рефлексія процесу духовно-морального піднесення дитини після проведення виховної роботи; 3) рефлексія та аналіз власних духовно-моральних прагнень, самоаналіз духовно-моральних почуттів; 4) уміння гармонізувати власну поведінку з урахуванням цінностей суспільства). На основі визначених критеріїв і показників було представлено критеріальні характеристики рівнів (високий, середній, низький).

Встановлено, що студенти мають нечіткі уявлення про найважливіші завдання, які стоять перед учителем початкової школи. Здебільшого вони не знають, яким буде результат діяльності вчителя з питань духовно-морального розвитку дитини. Засвідчено недостатній рівень готовності студентів до духовно-морального розвитку учнів молодших класів.

Інтерпретація письмових і усних відповідей респондентів дала змогу виявити такі тенденції: студенти спеціальності 013 Початкова освіта недостатньо обізнані з особливостями процесу духовно-морального розвитку молодших школярів і не усвідомлюють значущість цього напрямку роботи в школі; під час практики студенти зорієнтовані на викладання предметів, а не на процеси виховання, і на системному рівні духовно-моральним розвитком дітей не займаються; студенти не розробляють плани духовно-морального розвитку дітей і не вдаються до вдосконалення власної готовності до духовно-морального розвитку дитини, хоча на практиці бачать труднощі, з якими їм доведеться зіштовхнутися в майбутній професійній діяльності.

5. Побудовано й теоретично обґрунтовано модель процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі та визначено психолого-педагогічні умови її ефективного функціонування. З огляду на уявлення про наявні моделі, структура розробленої моделі представлена в координатах, які спрямовані на досягнення мети нашого дослідження – підвищення рівня готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини молодшого шкільного віку в крос-культурному просторі. Визначені умови вдосконалення готовності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі забезпечують результативність цієї готовності і слугують умовою ефективного функціонування виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. До провідних психолого-педагогічних умов ефективності змодельованої системи належать такі:

розвиток професійної мотивації студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі; зміна стосунків на суб'єкт-суб'єктну систему відносин між студентом і науково-педагогічним працівником; використання виховного впливу, що спрямований на досягнення успіхів у навчанні з гармонійним поєднанням набуття компетенцій у сфері духовно-морального розвитку дитини.

6. Розроблено науково-методичне забезпечення, сформульовано низку рекомендацій і спроектовано організацію та координацію процесу вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. Окреслено напрями впровадження продуктивної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. Під продуктивною виховною методикою ми розуміємо таку системну організацію виховного процесу у вищій школі, яка має інноваційний характер і здійснюється студентами з урахуванням ціннісно-мотиваційного, інформаційно-змістовного, діяльнісно-вчинкового, оцінювально-рефлексивного компонентів готовності.

Основа продуктивної виховної методики – удосконалення готовності студента як самокерованого процесу, що реалізується як на етапі педагогічної підготовки, так і на етапі самостійної роботи. Розроблена методика сприяє вдосконаленню здатностей, набуттю вмінь моделювати процеси духовно-морального розвитку дитини, істотно впливаючи в такий спосіб на формування професійної компетентності, що допомагає студентам спеціальності 013 Початкова освіта адаптуватися до умов роботи в початковій школі.

7. Експериментально перевірено й науково обґрунтовано продуктивну виховну методику вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. Розроблено й упроваджено спеціальну програму методичної підготовки майбутніх учителів до розв'язання питань духовно-морального розвитку молодших школярів, забезпечено майбутніх учителів доступними діагностичними методиками, які допомагають їм вимірювати рівень власного духовно-морального розвитку для врахування особливостей вихованості молодших школярів. Створено інформаційну платформу, яка дала змогу забезпечити сприятливі умови для успішного вдосконалення креативно-базових, загальних і спеціальних здатностей майбутніх учителів.

Формувальний етап дослідження складався з трьох блоків (установчого (інформаційного), теоретичного і практичного, що передбачали організовану роботу з удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів, а саме: упровадження прагматично-динамічного підходу, одним зі складників якого є продуктивна виховна методика вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів, що змінює позицію студента, активізує ресурсний потенціал у сфері самовиховання й саморозвитку.

За результатами впровадженої експериментальної виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі на контрольному етапі

дослідження було виявлено, що в ЕГ збільшилася кількість студентів з високим рівнем готовності на 12,8% (з 18,9% до 31,7%), з середнім рівнем – на 1,2% (з 59,8% до 61,0%) і зменшилася кількість майбутніх педагогів з низьким рівнем готовності на 14,0% (з 21,3% до 7,3%). У КГ наприкінці експерименту було зафіксовано збільшення кількості студентів з високим рівнем на 2,5% (з 19,0% до 21,5%), кількість студентів з середнім рівнем не змінилася, а кількість студентів з низьким рівнем зменшилась на 2,5% (з 21,5% до 19%).

Отже, доведено ефективність виховної методики вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі за розробленою моделлю.

У дослідженні наголошено, що майбутніх учителів необхідно ознайомлювати з науково-методичними основами, на яких здійснюється процес духовно-морального розвитку особистості. Щоб ознайомитися з цим процесом, студенту спеціальності 013 Початкова освіта необхідно не просто побачити різні форми, методи та прийоми виховної роботи в школі, а й усвідомити власний рівень розвитку, наполегливо працювати над покращенням власних особистісних якостей і системою здатностей. Також необхідна певна наполегливість у досягненні цілей, здобутті знань про структуру готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів, положень про вдосконалення готовності. Вирішальна роль у цьому належатиме процесам самовдосконалення, а також різним технологіям і методикам, які дають змогу реалізувати цей процес більш ефективно.

Виконане дослідження не претендує на остаточне й вичерпане розв'язання проблеми вдосконалення готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів. Попри широту охоплення проблеми, не всі її аспекти були досліджені. Зокрема гострими залишаються проблеми, пов'язані з удосконаленням готовності майбутніх учителів до подолання педагогічних конфліктів, а також питання вивчення зарубіжного досвіду роботи вчителів початкової школи в напрямі духовно-морального розвитку молодших школярів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Шевченко Ю. М. Готовність студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів : монографія. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 480 с. (21,56 др. арк.)

Статті в наукових фахових виданнях

(зокрема й ті, які індексуються в науково-метричних базах)

2. Шевченко Ю. М. Гармонізація естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2014. Вип. 13. С. 218–222.

3. **Шевченко Ю. М.**, Абламонова В. І. Духовно-моральні цінності як основа духовного виховання молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. 2015. № 7 (51). С. 476–485.
4. Шевченко Ю. М. Залучення до духовних цінностей як засіб гармонізації духовно-морального розвитку молодших школярів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2015. Вип. 14. С. 160–166.
5. **Шевченко Ю. М.**, Коваленко В. А. Шляхи попередження та подолання духовно-моральних порушень учнів початкових класів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 18. С. 101–105.
6. Шевченко Ю. М. Духовно-моральна культура молодшого школяра – фундамент формування учня як особистості. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 76. Т. 2. С. 40–45.
7. Шевченко Ю. М. Готовність студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. 2017. № 1 (65). С. 194–205.
8. Шевченко Ю. М. Духовна спрямованість полікультурної компетентності як складовий компонент професійної освіти майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 19 (2). С. 93–99.
9. Шевченко Ю. М. Специфіка підготовки майбутніх фахівців початкової освіти до духовно-морального розвитку особистості молодшого школяра в крос-культурному просторі. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 484–489.
10. Шевченко Ю. М. Підготовка майбутніх учителів до використання інноваційних методик з духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 62. С. 246–250. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).
11. Шевченко Ю. М. Психологічні механізми духовно-морального розвитку в структурі готовності до професійної педагогічної діяльності. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 20 (1). С. 101–107.
12. Шевченко Ю. М. Психолого-педагогічні умови готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2018. Вип. 18. С. 343–354.
13. Шевченко Ю. М. Особливості крос-культурного простору як культурологічного феномену. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 54. С. 25–31. (Серія: Педагогіка і психологія).
14. Шевченко Ю. М. Аналіз концепту поняття «готовність» у словниковій літературі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник*

наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2018. Вип. 22. Т. 2. С. 154–161.

15. Шевченко Ю. М. Професійна готовність майбутніх педагогів у сучасній науковій літературі. *Молодь і ринок*: щомісячний науково-педагогічний журнал. 2018. № 12 (167). С. 88–93.
16. Шевченко Ю. М. Сутність і структура готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 2 (21). С. 92–97.
17. Шевченко Ю. М. Діяльнісний підхід як методологічне джерело в удосконаленні готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодшого школяра. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 5 (86). С. 244–257.
18. Шевченко Ю. М. Особливості духовно-морального розвитку молодших школярів в сучасних умовах. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. 2019. Вип. 7. Т. 1. С. 169–173.
19. Шевченко Ю. М. Методологічні орієнтири з питання готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у контексті ідей компетентнісного підходу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 61. Т. 2. С. 221–225.
20. Шевченко Ю. М. Аналіз підходів до визначення компонентів у структурі готовності студентів до діяльності. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 86. С. 194–198.
21. Шевченко Ю. М. Системний підхід в удосконаленні готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 66. С. 204–208. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).
22. Шевченко Ю. М. Наукові підходи в удосконаленні готовності студентів підвищити щодо духовно-морального розвитку молодших школярів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*: зб. наук. праць. 2019. № 1 (64). С. 268–273. (Педагогічні науки).
23. Шевченко Ю. М. Структурні компоненти готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал. 2019. № 1 (85). С. 127–138.
24. Шевченко Ю. М. Стратегічні положення для вдосконалення готовності майбутніх учителів спеціальності «початкова освіта» до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 64. Т. 2. С. 154–160.
25. Шевченко Ю. М. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії удосконалення готовності студентів до духовно-морального

розвитку молодшого школяра. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 3. С. 60–64.

26. Шевченко Ю. М. Удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 1 (22). С. 100–107.
27. Шевченко Ю. М. Обґрунтування праксео-динамічного підходу щодо вдосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодшого школяра. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 189–200.
28. Шевченко Ю. М. Моделювання системи удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 4. С. 192–203.

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

29. Шевченко Ю. М. Сучасний стан готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. *World Science*. 2018. № 4 (32). Vol. 7. P. 11–15.
30. Shevchenko Yu. The Teacher's Activity Peculiarities in the Future Teachers' System Preparation for the Spiritual and Moral Development of Elementary School Pupils in the Cross-Cultural Space. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2019. № 1 (31). Vol. 2. P. 25–32.
31. Shevchenko Yu. Principles and Methods of Primary Schoolchildren's Spiritual and Moral Development in the Cross-Cultural Space. *Znanstvena Misel Journal Slovenia*. 2019. № 30. Vol. 2. P. 43–47.
32. Шевченко Ю. М. Психолого-педагогічна характеристика рівнів готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Slovak International Scientific Journal*. 2019. № 30. Vol. 2. P. 22–26.
33. **Shevchenko Yu.**, Moskalyova L., Kanarova O. & Poznanska O. Development of a System for Improving Future Teachers' Readiness for the Child's Spiritual and Moral Development in a Cross-Cultural Space. *Journal of History Culture and Art Research*. 2019. Vol. 8 (4). P. 251–261. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2352>. **Web of Science**.
34. **Shevchenko Yu.**, Zhuravlova L., Taranenko G. & Dubiaha S. Students' readiness for the formation of primary schoolchildren's argumentative skill while identifying the real motive of the action. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2020. 10 (1). P. 100–106. **Web of Science**.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

35. Шевченко Ю. М. Формування духовно-моральної культури студентів як психолого-педагогічна проблема. *Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Мелітополь, 11-12 червня 2015 р.) : в 2 т. Мелітополь, 2015. Т. 2. С. 181–185.
36. Шевченко Ю. М. Духовно-моральне виховання в крос-культурному

- просторі. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 р.). Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 150–152.
37. Шевченко Ю. М. Особливості крос-культурної грамотності майбутнього вчителя. *International Scientific-Practical Conference Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and Social Sciences: Conference Proceedings* (Kielce, December 28–29, 2016). Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 138–140.
  38. Shevchenko Yu M. Productive Approach to the Interaction of Subjects of Educational Process in a Cross-Cultural Space. *XIII International Conference “Strategi of Qualiti in Industry and Education”* (June 5–8, 2017, Varna, Bulgaria): proceedings in two volumes. Dnipro – Varna, 2017. Vol. 2. P. 389–391.
  39. Shevchenko Yu. M. Spiritual Education as a Means of the Development of Personality’s Moral Consciousness. *Proceedings of I International scientific conference “Innovations in various scientific fields”*. London: SI Universum, 2017. P. 19–23.
  40. Shevchenko Yu. M. Essence of Future Primary School Teacher’s Readiness for the Professional and Educational Activities. *International Scientific-Practical Conference “Personality, Family and Society: Issue of Pedagogy, Psychology, Politology and Sociology”*: Conference Proceedings (June 16–17, 2017, Shumen). Shumen: Konstantin Preslavsky University of Shumen, 2017. P. 100–103.
  41. Шевченко Ю. М. Духовно-моральний розвиток особистості в освітньому процесі початкової школи. *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи*: зб. наук. праць учасників міжнародної науково-практичної конференції (Коломия, 30 листопада 2017 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 153–157.
  42. Шевченко Ю. М. Шляхи подолання духовно-моральних порушень молодших школярів. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки*: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 1–2 грудня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 78–82.
  43. Шевченко Ю. М. Духовно-моральне становлення особистості молодшого школяра в системі сучасної освіти. *International Research and Practice Conference “Modern Methods, Innovations and Operational Experience in the Field of Psychology and Pedagogics”*: Conference Proceedings (Lublin, October 20–21, 2017). Lublin: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2017. С. 94–97.
  44. Шевченко Ю. М. Сучасні інновації у формування готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів. *Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 37–40.

***Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації
Колективні монографії***

45. **Shevchenko Yu. M.** Spiritual and Moral Culture of Personality: Social-Philosophical Aspect. *European Vector of Contemporary Psychology, Pedagogy and Social Sciences: The Experience of Ukraine and the Republic of Poland: collective monograph.* Sandomierz : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. Vol. 3. P. 426–445.
46. **Шевченко Ю. М.** Філософсько-педагогічний аналіз формування і розвитку культурних цінностей в інформаційному суспільстві. *Digital Economy and Digital Society* : collective monograph. Katowice : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. P. 204–214.

Навчальні посібники та програми

47. Шевченко Ю. М. Програма дисципліни «Педагогічна деонтологія» для студентів спеціальності 013 Початкова освіта. Мелітополь, 2017. 24 с.
48. Шевченко Ю. М. Програма дисципліни «Духовно-моральний розвиток молодшого школяра в крос-культурному просторі» для студентів спеціальності 013 Початкова освіта. Мелітополь, 2017. 22 с.
49. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посібник. Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. 130 с.
50. Шевченко Ю. М. Glossary термінів до вивчення дисципліни «Духовно-моральний розвиток молодших школярів в крос-культурному просторі» [для здобувачів вищої освіти (013 Початкова освіта)]. Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. 66 с.
51. Шевченко Ю. М. Духовно-моральний розвиток молодших школярів у крос-культурному просторі : навч.-метод. матеріали до спецкурсу. Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. 150 с.
52. **Шевченко Ю. М.,** Коваленко В. А. Сходінками серця : програма з духовно-морального розвитку учнів 1-х класів закладів загальної середньої освіти. Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. 36 с.
53. Шевченко Ю. М. Мелодія душі : Програма з духовно-морального розвитку учнів 1-х класів закладів загальної середньої освіти під час проведення уроків з англійської мови. Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. 36 с.

АНОТАЦІЇ

Шевченко Ю. М. Теоретико-методичні засади готовності студентів вищих закладів освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено актуальній темі готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Науково обґрунтовано теоретичні й методичні засади готовності вчителів початкових класів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, висвітлено особливості досліджуваного процесу; визначено сутність понять «готовність», «готовність майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі»; з позицій досягнень сучасного гуманітарного знання з'ясовано сутність полікультурних цінностей майбутніх фахівців. У межах поняттєвої парадигми розроблено праксео-динамічний підхід, що впливає на цю готовність; окреслено структуру готовності майбутніх учителів початкових класів, до складу якої входять мотиваційний, інформаційно-змістовний, діяльнісно-вчинковий, оцінювально-рефлексивний компоненти. Визначено зміст, принципи та методи вдосконалення готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. Запропоновано психолого-педагогічні умови ефективної реалізації моделі; схарактеризовано критерії, показники та рівні готовності студентів закладів вищої освіти до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі.

Ключові слова: готовність до духовно-морального розвитку, учні молодшого шкільного віку, виховання студентів.

Шевченко Ю. М. Теоретико-методические основы готовности студентов высших учебных заведений к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Восточнокитайский национальный университет имени Владимира Даля, Киев, 2020.

Диссертация посвящена актуальной теме готовности студентов высших учебных заведений к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве.

Научно обоснованы теоретические и методические основы готовности учителей начальных классов к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве, раскрыты особенности изучаемого процесса; определена сущность понятий «готовность», «готовность будущих учителей к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве»; с позиций достижений современного гуманитарного знания обоснована сущность поликультурных ценностей будущих специалистов. В рамках понятийной парадигмы разработан праксео-динамический подход, который влияет на эту готовность; раскрыта структура готовности будущих учителей начальных классов, которая включает мотивационный, информационно-содержательный, деятельностно-поведенческий,

оценочно-рефлексивный компоненты. Определены содержание, принципы и методы совершенствования готовности студентов высших учебных заведений к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве. Предложены психолого-педагогические условия эффективной реализации модели; охарактеризованы критерии, показатели и уровни готовности студентов высших учебных заведений к духовно-нравственному развитию младших школьников в кросс-культурном пространстве.

Ключевые слова: готовность к духовно-нравственному развитию, ученики младшего школьного возраста, воспитание студентов.

Shevchenko Yu. M. Theoretical and methodological foundations of University students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space. – Qualifying Scientific Work as a Manuscript.

Dissertation for a degree of Doctor of Pedagogics by specialty 13.00.07 – theory and methods of upbringing. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, 2020.

Dissertation deals with a vital issue of University students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space.

The concept of «student's readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space» is defined as a multidimensional systemic concept that represents: a number of professional abilities, providing adaptation and self-development in the future professional activity; development of personal qualities, ensuring the qualified support of spiritual and moral development of primary schoolchildren in cross-cultural space; combination of professional qualities of a future specialist, which determines the level of efficiency and effectiveness of the educational process in a primary school; a certain mental state of a teacher, which reflects the formation of the pedagogical mentality.

The study provides a scientific rationale for the theoretical and methodological foundations of primary school teachers' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space. This made it possible to reveal the features of the process under study. The essence of the concepts of «readiness», «future teachers' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space» is defined. Based on the achievements of modern humanitarian knowledge, the author has substantiated an essence of future specialists' multicultural values, a praxe-dynamic approach, which allows to build actions of future teachers, which have a different impact on the enhancement of readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren. It also helps to build a system of abilities in their systematic combination, which influences this readiness. The structure of students' professional readiness for a certain type of activity has been substantiated. It includes motivational, informative-meaningful, activist-behavioral, evaluative-reflexive components. The content, principles and methods of the enhancement of University students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space, as well as pedagogical conditions of the effective

implementation of the proposed model have been determined. The criteria, indicators and levels of University students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space have been identified. Methods and forms of the enhancement of students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space have acquired their further development.

The practical significance of the research results implies the development of content, forms, methods and productive educational methodology of the enhancement of students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space; design of educational-methodological textbook «Pedagogical Deontology» for the applicants of higher education of specialty «Primary Education»; design of an optional course «Spiritual and moral development of a primary schoolchild in a cross-cultural space»; compendium of lectures on discipline; instructional and methodological materials for seminars and practical classes; assignments for course and diploma papers; methodological materials for students' self-study; teaching practice in primary school; assessment tools for the identification of level of future primary teacher's readiness for the phenomenon under study.

The content, forms, methods and productive educational methodology of the enhancement of students' readiness for the spiritual and moral development of primary schoolchildren in a cross-cultural space have been theoretically substantiated, developed and experimentally tested.

Keywords: readiness for the spiritual and moral development, primary school students, education of students.

Підписано до друку 03.11.2020 р. Формат 60x86/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 2,44. Тираж 100 примірників. Замовлення № 3269.

Надруковано ФО-П Однорог Т. В.
72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграда, 3а, тел. (098) 243 96 51
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавництв, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції від
29.01.2013 р. серія ДК № 4477